

Regionalni prikaz praktičnih politika

Novo doba pomirenja - Generacija Z kao pokretač

Maj 2020.



Ovaj prikaz je proizvod projekta “Putem pomirenja - osnaživanje zajednica za društvo u miru”, koje implementiraju BBA i partneri u periodu 2019-2021, koji finansira Erasmus +

Izdavač: Beyond Barriers Association

Rruga Don Bosko, Pallati Gener 2, Hyrja 1, Kati 6, Apartamenti 47, Post Code 1026
- PO Box 87

Tirana- Albania

Web: www.beyondbarriers.org

Autorka: Irida Agolli (Nasufi)

Urednica: Mirela Rajkovic

Podrška Evropske komisije ovoj publikaciji ne podrazumeva zvanično odobrenje njenog sadržaja, koji odražava stanovište isključivo njenih autora, a Komisija ne može biti odgovorna za dalje korišćenje informacija koje su u njoj sadržane.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union



PERTEJ BARRIERAVE
— Ne besojmë në atë që bëjmë —

Ovaj prikaz je proizvod projekta “Putem pomirenja - osnaživanje zajednica za društvo u miru, koje implementiraju BBA i partneri u periodu 2019-2021”, koji finansira Erasmus +



Sadržaj:

Uvod

Pomirenje i govor mržnje u našem kontekstu

Pomirenje i prevencija govora mržnje - primer iz prakse i ozbiljnost situacije

Uloga međunarodne zajednice u procesu pomirenja

Državni pristup pomirenju

Pristup pomirenju civilnog društva

Poštovanje ljudskih prava kao mehanizam pomirenja

Onlajn govor mržnje - uticaj na mir i stabilnost

Generacija Z: novi period pomirenja

Omladinski rad, učešće mladih i edukacija izgradnje mira za stabilnost i zajedničku budućnost u miru

Kakav pristup menja stvari? Ko donosi promene?

Preporuke

Uvod

Ovaj dokument razvijen je iz rezultata 6 desk istraživanja koji mapiraju primere dobre prakse i analiziraju situaciju u pomirenju, obrazovanju za izgradnju mira, kao i politike govora mržnje u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Kosovu*¹, Severnoj Makedoniji i Srbiji.

Ovaj dokument je razvijen unutar okvira projekta Walk ON² i doprineće posredovanju koje su projektni partneri planirali u cilju podrške razvoja i povećavanja sposobnosti omladinskih radnika/ca, učitelja/ica, mladih ljudi, omladinskih lidera/ki na Zapadnom Balkanu, adresiranja i rada na pomirenju, suprotstavljanju govoru mržnje i promociji izgradnje mira.

Walk ON ili "Putem pomirenja - osnaživanje zajednica za društvo u miru" je projekt izgradnje kapaciteta koji finansira Evropska Unija u okviru programa Erasmus+. Vodeća organizacija je Beyond Barriers Association iz Albanije, u saradnji sa 5 partnerskih organizacija; Bosna i Hercegovina - Mladi Volonteri, Hrvatska - LDA Sisak, Kosovo - Lens, Severna Makedonija - Omladinski kulturni centar, Srbija - Edukativni Centar Kruševac.

Ovaj dokument namenjen je sledećim upotrebama:

1. Da služi kao "zagovarački alat" u cilju podrške dijaloga sa relevantnim stakeholderima (donosiocima odluka, zajednicom praktikanata, donatorima, itd.), tako što će objasniti poziciju, ulogu i nadležnost omladinskog sektora u sveopštem ekosistemu pomirenja, kao i obezbediti preporuke za poboljšanje politika;
2. Da služi kao plan okrenut rešenjima za omladinski sektor u programu pomirenja i govora mržnje, kao i razvoju politika;
3. Da koristi kao edukativni resurs i resurs za izgradnju kapaciteta za regionalnu zajednicu praktikanata, kako bi pomogao sinergiju akcije i umrežavanja oko ovih tema na regionalnom nivou.

Publika kojoj se ovaj dokument obraća su donatorska zajednica, EU institucije i druge međunarodne organizacije, drugi učesnici koji su u mogućnosti da pomognu alternativnim pristupima od dna ka vrhu. Takođe treba da sugerira vladama Zapadnog Balkana i Hrvatske tradicionalni pristup pomirenju od vrha na dole kakav bi političke elite u regionu trebalo da vode.

¹*Ova odrednica ne podrazumeva pretpostavke o položaju ili statusu, i u saglasju je sa UNSC 1244 i ICJ stavu o proglašenju nezavisnosti Kosova

² Originalni naziv projekta: "Putem pomirenja: osnaživanje zajednica za društvo u miru"

Pomirenje i govor mržnje u našem kontekstu

Koncept pomirenja nije samorazumljiv, niti prati isti šablon u svim postkonfliktnim društvima. Štaviše, prihvaćeno je da u principu proces pomirenja “uključuje međusobno priznavanje zajedničke nasilne prošlosti i transformaciju štetnog odnosa i ponašanja u cilju promocije zajedničke budućnosti okrenute održivom miru (Lederach, 1997; Bloomfield, 2003)”³ Kao proces koji nastaje nakon ozbiljnih kršenja ljudskih prava i destrukcije, pomirenje je vezano za odnos prema nasilnoj prošlosti i uspostavljanje budućnosti koja će se suprotstaviti nasilju i ekstremizmu. Fundamentalna uloga procesa pomirenja u postkonfliktnim društvima sastoji se u činjenici da omogućava bolje razumevanje nasilja koje se desilo u prošlosti, ali takođe pokreće i bitne inicijative za opipljive društvene, političke i ekonomske promene u obnovi društva i osiguravanju dugotrajnog mira.⁴ Govor mržnje može da proizvede štetne efekte u raznim aspektima. Ima potencijal destabilizacije društvenog mira, oblikovanja stavova i kontrole ponašanja koje može biti nasilno i opasno⁵ (Müller & Schwarz, 2018), što može dovesti do ozbiljnih zločina iz mržnje, poput genocida⁶ (Maravilla, 2008).

Pomirenje u kontekstu Zapadnog Balkana i Hrvatske je veoma kompleksan i multidimenzionalan proces koji podrazumeva uspostavljanje dugotrajne stabilnosti i mira u regionu, jer da bi se postigla promena prvo se mora ostvariti pomirenje na mikro nivou: na nivou zajednice, lokalnom, nacionalnom i međudržavnom ili regionalnom nivou, što takođe varira od države do države.

Pored ovog multidimenzionalnog aspekta, u regionalnom kontekstu moramo biti svesni da se u nekim državama pomirenje odvija između manjinskih etničkih grupa i većinske populacije, dok u drugim jednake konstitutivne narode čine različite etničke grupe od kojih nijedna nije percipirana kao manjinska na državnom nivou (Bosna i Hercegovina).

Takođe, moramo razlikovati proces pomirenja koji se dešava u postkonfliktnim društvima nakon oružanog sukoba (države bivše Jugoslavije) i onog koji se dešava u društvima koje jesu postkonfliktna, ali nisu bila uključena u oružani sukob.

³ Ahmetaj, N, Kabashi-Ramaj.B, Jaquot.M, Buzhala.Y, Hoxha.A, (2017),“Dekonstrukcija pomirenja na Kosovu”, Centar za istraživanje, dokumentaciju i publikaciju

⁴ Status quo o pomirenju i protiv govora mržnje na Kosovu

⁵ Müller, K., & Schwarz, C. (2018). Fanning the Flames of Hate: Social Media and Hate Crime (SSRN Scholarly Paper No. ID 3082972). Rochester, NY: Social Science Research Network.

⁶ Maravilla, C. S. (2008). Hate Speech as a War Crime: Public and Direct Incitement to Genocide in International Law.

Govor mržnje u kontekstu ovog prikaza podrazumeva i analiziran je kao deo pomirenja i politika ljudskih prava kako ih razvija Savet Evrope⁷. Ovaj prikaz analizira i fokusira se uglavnom na onlajn govor mržnje, kao sve prisutniji fenomen u Evropi.

Pomirenje i prevencija govora mržnje - primer iz prakse i ozbiljnost situacije

U nacrtu prikaza, pomirenje se vidi kroz dve dimenzije: 1) vertikalna, koja daje jasan okvir procesu pomirenja, uz alat i merljive ciljeve i 2) horizontalna, koja treba da bude uključena u sve druge relevantne politike⁸ koje mogu doprineti pomirenju (obrazovanje, stambena politika, diskriminacija, politika rada, itd.)

Kako bi procenili uspesi u procesu pomirenja, suprotstavljanja govoru mržnje, a onda izmerio nivo implementacije politika i uloge relevantnih stejkholdera, koristićemo analize i rezultate desk istraživanja u okviru WALK ON projekta na Zapadnom Balkanu i Hrvatskoj.

Uloga međunarodne zajednice u procesu pomirenja

Glavni zaključak

Međunarodna zajednica, naročito EU, je svesna dosadašnjeg stanja pomirenja na WB6 i kroz svoje politike i inicijative postavlja pomirenje i izgradnju mira kao jedan od vrhunskih prioriteta.

Svi dokumenti međunarodne zajednice naglašavaju ulogu mladih ljudi kao ključnu u procesu pomirenja na Balkanu;

Hrvatska nije deo mnogih regionalnih programa koje se bave pomirenjem u regionu

Osnivanje Berlinskog procesa predstavljalo je novi zamah za regionalnu saradnju na Zapadnom Balkanu. Konkretno, ponovo je skrenuo pažnju na ulogu i značaj postizanja pomirenja i dijaloga među zajednicama u regionu. Deklaracija na prvom samitu višeg reda u Berlinu jasno je naznačila da očekuje kolektivni napor kako bi se postigao dodatni progres u regionu i kako bi se postiglo pomirenje unutar i među lokalnim zajednicama.⁹ Takođe je pokrenuo međudržavnu saradnju kroz entitete postavljene tokom njegovog trajanja: Regionalna omladinska kancelarija za saradnju (RYCO), Investicioni forum veća Zapadnog Balkana (WBCIF) i Fond Zapadnog Balkana (WBF). Organizacije civilnog društva iz regiona Zapadnog Balkana predstavljaju vežan deo procesa. OCD (organizacije civilnog društva) su brzo shvatile važnost inicijative i

⁷ <https://www.coe.int/en/web/no-hate-campaign>

⁸

⁹ Final Declaration by the Chair of the Conference on the Western Balkans, 28 August 2014,

<https://bit.ly/2F3LIPw>

(Finalna deklaracija predsedništva konferencije o Zapadnom Balkanu, 28. august 2014.)

kreirale Forum civilnog društva - platformu koja postoji od 2015. i služi monitoringu napretka inicijativa i pomagnju procesa predlozima politika.

Pored Berlinskog procesa, strategija iz 2017. "Kredibilna perspektiva proširenja i pojačano angažovanje EU sa Zapadnim Balkanom" predstavljena je od strane Evropske komisije. Strategija je potvrdila evropsku perspektivu o Zapadnom Balkanu i investicije u "stabilnu, jaku i ujedinjenu Evropu zasnovanu na zajedničkim vrednostima." Poznata je pod nazivom Strategija za Zapadni Balkan i podrazumeva 6 vodećih inicijativa od kojih je jedna - podrška procesu pomirenja i dobrosusedskim odnosima. Obe inicijative prepoznaju omladinu i omladinske organizacije kao vodeće pokretače uspostavljanja mira u WB6 zajednicama.

Državni pristup pomirenju

Glavni zaključak

Pomirenje - postoji široko rasprostranjeno mišljenje da, posebno u zemljama bivše Jugoslavije, do pomirenja nije došlo u poslednjih 25 godina i situacija se radije sagledava kao suživot grupa koje su bile u konfliktu uz deklarativnu volju političkih elita da rade na pomirenju i drugotrajnoj stabilnosti kako bi ispunila kriterijume nametnute od strane međunarodne zajednice (Ademović 2016, Zagar 2010). Ova situacija je takođe vidljiva na nivou implementacije politika, koji je veoma nizak na celom Zapadnom Balkanu i Hrvatskoj.

Obrazovanje u izgradnji mira i pomirenju - formalni obrazovni sistem u skoro svim državama pokazuje nizak stepen posvećenosti države da izgradi sistemski pristup pomirenju; obrazovni sistem se smatra najvažnijom infrastrukturom pomirenja i izgradnje mira.

Pitanje pravde - javno mnjenje takođe pokazuje nizak stepen poverenja u sistem koji žrtvama treba da donese pravdu.

Vodeći se zaključcima iz desk istraživanja Walk On projekta, državni pristup i posvećenost suočavanju sa prošlošću nisu na tako visokom nivou uticaja na krajnji cilj izgradnje mira i stabilnosti. Priroda ovih pokušaja uglavnom je bila vezana za izgradnju institucija i razvoju zakonodavstva u svim zemljama Zapadnog Balkana i Hrvatskoj. Ovi normativni i zakonski akti preduzeti su kako bi se uredila posvećenost poštovanju ljudskih prava, slobode i vladavine prava i zaštite manjinskih grupa protiv diskriminacije. Uprkos inicijativama i zakonodavnim okvirima, nedostajala je sveobuhvatna strategija o suočavanju sa prošlošću i pomirenju, iako je od vitalne važnosti za društvo. U kontekstu zakonske regulative¹⁰, sve zemlje koje su bile deo istraživanja usvojile su specifične

¹⁰ Divided past joint future (2016). Process of Reconciliation in the Western Balkans and Turkey: A Qualitative Study

ustave, zakone, strategije i dokumente (precizirano u izveštajima). Međutim, postoji vidljivo nepodudaranje između zakonskih regulativa i implementacija politika pomirenja, posebno kada se radi o ratnim zločinima, što je tema okružena političkim odlukama i interesima.

Bosna i Hercegovina pokušava prevashodno da održi mir i da stvori civilnu, zakonsku državu. Nezavisno od promena koje su se desile u poslednjih 25 godina, proces pomirenja i dalje nije završen. Trenutno, država je podeljena na dva entiteta i distrikt Brčko, koji funkcionišu skoro potpuno nezavisno u smislu politika i polisa. Federacija BiH je većinski naseljena Hrvatima i Bošnjacima, dok je većinsko stanovništvo Republike Srpske srpsko, što se u oba slučaja odražava na izbore tako što su vlade većinski sastavljene od partija i predstavnika većinskog porekla u datom entitetu. Sa druge strane, iako na višoj instanci, državna Vlada pokazuje slabost i krhkost u opštoj koordinaciji zajedničkih poslova unutar države Bosne i Hercegovine. Ove političke i društvene podele, koje se protežu uz etničke i entitetske linije, imaju direktne posledice po procese suočavanja sa skorom prošlošću BiH. Kako pokazuje nedavno istraživanje o pomirenju, uvreženo je mišljenje da u BiH, ali i drugim državama bivše Jugoslavije, do pomirenja nije došlo u poslednjih 25 godina (Ademović, 2016). Sa druge strane, proces suočavanja s prošlošću ostaje ključni korak u uspostavljanju stabilnog i trajnog mira u državi¹¹ (Letic, 2015). Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) u Hagu zatvoren je 2017. godine. Tokom 24 godina rada, MKSJ je podigao optužnice protiv 161, a osudio 90 osoba. Jedna od najznačajnijih presuda ovog suda je presuda za genocid u Srebrenici. Sud je zasedao preko 10.000 dana, čuo svedočenja skoro 5.000 svedoka, 90 osoba je osuđeno za zločine koje su počinili, uključujući genocid, ratne zločine, zločine protiv čovečnosti (Guterres, 2017). Međutim, postoje različita mišljenja o radu ovog suda i opšte mišljenje je da pravda nije sasvim zadovoljena, što dalje utiče na proces pomirenja.

Pokušaji pomirenja albanskih i srpskih zajednica na Kosovu pokretani su od strane međunarodnih aktera, na međunarodnom kao i na nacionalnom nivou, još od NATO intervencije 1999. godine. Priroda ovih pokušaja prevashodno je bila usmerena na izgradnju institucija i zakonodavstva.¹² Uprkos inicijativama i zakonodavnom okviru koji postoje, Kosovo nema sveobuhvatnu strategiju suočavanja s prošlošću i pomirenja, iako ovo deluje od suštinskog značaja. Štaviše, težnje ka dostizanju pomirenja na Kosovu

¹¹ Zašto je važno izučavati tranzicijsku pravdu u procesima formalnog obrazovanja, Aleksandra Letić, 2015.

¹² Ahmetaj, N, Kabashi-Ramaj.B, Jaquot.M, Buzhala.Y, Hoxha.A, (2017), "Deconstructing Reconciliation in Kosovo", Centre for Research, Documentation and Publication. p.14

nisu dale očekivane rezultate.¹³ Dosadašnja i trenutna istraživanja pokazuju dugo nije postojalo zajedničko razumevanje toga šta pomirenje na Kosovu i Zapadnom Balkanu jeste, imajući u vidu nedostatak zvaničnih i nezvaničnih publikacija koje omogućavaju razvoj verodostojnog regionalnog razumevanja i strategije.¹⁴

Nedovoljna voljnost donosioca odluka da se posvete pomirenju vidljiva je u obrazovnom sistemu. U Bosni i Hercegovini postoje tri različita istorijska narativa, fenomen “dve škole pod jednim krovom” - etnocentričnih škola sa dva obrazovna sistema koje kohabitiraju u istoj zgradi. Slična situacija sa etnocentričnim obrazovanjem postoji i na Kosovu. U Hrvatskoj pokušavaju da uključe ove teme u kurikulum civilnog programa. Kada su u pitanju državne inicijative usmerene ka omladini i edukatorima u Hrvatskoj, sa fokusom na popravljajući procesa pomirenja i govora mržnje, ostaje od suštinske važnosti uvesti sistem obrazovanja koji bi promovisao kulturu demokratije i kritičkog mišljenja, kao i objektivno predstavio ove teme mladim ljudima. Uprkos oštoj javnoj debati i brojnim političkim obećanjima, obrazovni sistem u Hrvatskoj ne nudi dobro organizovano civilno obrazovanje. Ista situacija je i u Srbiji, dok je u Severnoj Makedoniji situacija nešto bolja od drugih država, ali i dalje ne na zadovoljavajućem nivou.

Kada je u pitanju govor mržnje, takođe postoji vidljiv uticaj međunarodne zajednice i organizacija u usvajanju političkih mera u korist prevencije i sprečavanja govora mržnje onlajn i oflajn. Međunarodne i EU institucije posvećuju sve više pažnje fenomenu onlajn govora mržnje i svesne su da je ovo rastući problem širom i izvan Evrope. U skladu s tim, izveštaj ECRI¹⁵ iz 2015. godine navodi onlajn govor mržnje kao jedan od glavih problema, naglašavajući da “se govor mržnje preko društvenih mreža ubrzano povećava i ima potencijal da dostigne mnogo širu publiku nego što su to ranije mogli ekstremistički štampani mediji.” Štaviše, UNESCO se nedavno posvetio ovom rastućem problemu, mapirao i analizirao postojeće inicijative za suzbijanje govora mržnje onlajn u svom opširnom izveštaju iz 2015. godine¹⁶, “Suprotstavljanje govoru mržnje”

Pristup pomirenju civilnog društva

Glavni zaključak

¹³ Adamović, M, Gvozdanović.a, Kovačić.M, 2017, Process of Reconciliation in the Western Balkans and Turkey: A Qualitative Study; Published by: Compex d.o.o, Institute for Social Research in Zagreb (ISRZ), p.103

¹⁴ Ibid.

¹⁵ ECRI (2015) Annual report on ECRI's activities covering the period from 1 January to 31 December 2014. Available at https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Annual_Reports/Annual%20report%202014.pd

¹⁶ UNESCO (2015), Suprotstavljanje govoru mržnje

Uloga civilnog društva je ključna, imajući u vidu masovnost ljudskih žrtava i kršenja ljudskih prava u prošlosti, i politički agendu u regionu (Kostovicova¹⁷, 2013 and Ademovic 2016).

Organizacije civilnog sektora obezbeđuju obrazovanje o izgradnji mira mladim ljudima, što je od najvećeg značaja za proces izgradnje mira imajući u vidu da formalni obrazovni sistem nije otvoren ka višestrukim perspektivama učenja istorije kao i učenja izgradnje mira i razvoja kritičkog mišljenja.

Pristup odozdo na gore u izgradnji mira i pomirenju koji treba da podrži društvenu rekonstrukciju i izgradnju poverenja među zajednicama uglavnom je poveren organizacijama civilnog društva, koje u ovom polju čine veoma važan posao. Organizacije civilnog društva imaju jedinstven uvid u situaciju na terenu i način na koji se politike implementiraju na lokalnom nivou. One takođe imaju direktan pristup grupama i delovima kojima je teže pristupiti, i one mogu biti efektivniji akter društvenih promena od državnih struktura. Organizacije koje direktno rade u lokalnim zajednicama su izgradile reputaciju poverenja i legitimiteta kod sugrađana i sugrađanki. Ovi elementi doprinose promociji i uspehu njihovih projektnih aktivnosti. Slabosti i ograničenja organizacija civilnog društva u izgradnji poverenja vezane su za ograničene kapacitete i fondove, kao i njihov fokus na isključivo lokalni nivo.¹⁸

Postoje karakteristične intervencije civilnog društva u edukaciji mladih o pomirenju i posleratnoj međuetničkoj toleranciji, kao i naponi koje čine aktivisti i edukatori da obrazuju na ovu temu. Preduzete intervencije podrazumevaju različite aktivnosti organizovane po različitim modelima edukacije mladih aktivista i studenata, školske prezentacije koje olakšavaju otvorenu i inkluzivnu diskusiju, motivacija mladih da kritički promišljaju o vladajućem nacionalnom diskursu, itd. Istraživači/ce podržavaju posredovanje u pomirenju koje se implementira na regionalnom nivou, podrazumeva diskusiju i saradnju mladih i edukatora različitih etničkih pripadnosti. Ovo je još važnije imajući u vidu etnocentričnost formalnog obrazovanja u svim državama regiona.

Poštovanje ljudskih prava kao mehanizam pomirenja

Neophodnost osnaživanja manjinskih prava, mira i sigurnosti na nacionalnom kao i na regionalnom nivou postala je, konkretno, očigledna početkom 1990-ih sa konfliktima na Balkanu koji su uključivali progon etničkih, rasnih, jezičkih i verskih manjinskih grupa¹⁹. Nedavna studija koja je istraživala unapređenje ljudskih prava i zaštite manjinskih grupa

¹⁷ Kostovicova, D. (2013). Civil society and reconciliation in the Western Balkans: great expectations? U: Prifti, E. (ed): The European Future of the Western Balkans: Thessaloniki@ 10 (2003-2013).

¹⁸ Divided past joint future (2017). Process of Reconciliation in the Western Balkans and Turkey: A Qualitative Study

¹⁹ EU (2012). Mainstreaming human and minority rights in the eu enlargement with the western Balkans

u jugoistočnoj Evropi zaključuje da je stepen svesti o manjinskim pravima nizak, i to приметно upravo unutar samih manjinskih grupa, radije nego u većinskom stanovništvu (Evropska Unija i Savet Evrope, 2015). Podaci pokazuju da je ovaj negativni trend očigledniji među mladim ispitanicima nego među starijima, kao i da je pojačana na nižim stepenima obrazovanja. Ovaj problem se mora ozbiljno uzeti u obzir, budući da je očekivano da su manjinske grupe svesnije svojih prava od članova većinskog stanovništva koji su uključeni u zaštitu manjina kao profesionalci ili volonteri.

Glavni zaključak

Govor mržnje - Govor mržnje je u svim WB5 državama i Hrvatskoj regulisan zakonom, ali u skoro svim državama procesuiranje slučaja i implementacija zakona nisu na zadovoljavajućem nivou, a zakoni ne osiguravaju dovoljan nivo zaštite žrtava od govora mržnje u praksi, sudeći po zaključcima desk istraživanja u okviru Walk ON projekta.

Glavna barijera koji ispitanici vide je manjak posvećenosti, svesti i interesovanja, kao i nedostatak finansijskih sredstava. Međunarodna zajednica i manjine se smatraju odgovornim akterima za sprovođenje mera zaštite, dok se civilno društvo, lokalne i regionalne vlasti smatraju manje važnim akterima. Što se tiče odgovornosti učesnika u zaštiti manjinskih grupa, međunarodna zajednica se smatra relevantnom u implementaciji i osiguravanju prava za manjine. Umesto odgovornog aktera, pretpostavlja se da je jedan od najpouzdanijih aktera (EU i Savet Evrope, 2015).

Albanija ima brojne manjinske grupe, neke od njih se i dalje suočavaju sa barijerama i izazovima na osnovu svog etničkog statusa. Problemi Roma i Egipćana su prioritet u kontekstu ispunjenja preporuka Evropske komisije za Albaniju i ostaju u 5 ključnih prioriteta za otvaranje pristupnih pregovora. Jedan od ovih 5 prioriteta je zaštita ljudskih prava (uključujući politike protiv diskriminacije, zaštitu romske zajednice i primenu prava o vlasništvu)²⁰

U Severnoj Makedoniji, problem etničke diskriminacije je očigledan, percepcije o pripadnicima drugih etničkih grupa se polako menjaju u pozitivnom smeru, ali formalni obrazovni sistem ne podržava integraciju dominantnih etničkih grupa²¹. Izveštaji o progresu Severne Makedonije koje sprovodi Evropska komisija ukazuju na kontinuiranu podeljenost duž etničkih linija u obrazovanju. Sudeći po nedavnoj "Omladinskoj studiji o Severnoj Makedoniji 2018/2019", u prošlosti dominantna osnova nejednakosti bila je društveno i rasno poreklo, na kojim se zasnivala politička mobilizacija. Međutim, danas se to manifestuje kroz kulturu kojoj neko pripada, ako u ovo uključimo rasne, etničke, verske i jezičke društvene grupe.

²⁰ Ministry of European Integration, National Plan for European Integration, June 2014.

²¹ Lokalni izveštaj Severne Makedonije

Onlajn govor mržnje - uticaj na mir i stabilnost

Glavni zaključak

Govor mržnje u onlajn javnom prostoru je u porastu ne samo među građanima, već je prisutan i u mnogim onlajn medijima koji su glavni pokretač daljeg širenja problematičnog sadržaja.

Organizacije civilnog društva imaju ulogu psa čuvara i monitoringa govora mržnje u onlajn sferi kako bi činili pritisak na relevantne institucije da postupaju u skladu sa zakonom.

Međunarodne i EU institucije sve više obraćaju pažnju na fenomen govora mržnje onlajn i prepoznaju ga kao rastući problem širom i van Evrope. Kao što je ranije pomenuto, izveštaj ECRI²² iz 2015. godine ističe govor mržnje kao glavni fenomen, naglašavajući da “se govor mržnje preko društvenih mreža značajno pojačava i ima potencijala da dostigne mnogo veću publiku nego što su to ranije mogli ekstremistički štampani mediji”.

Govor mržnje onlajn je problem koji su prepoznali mnogi istraživači koji su se bavili Zapadnim Balkanom i Hrvatskom. Istraživanje iz 2019. godine o govoru mržnje među mladima u Hrvatskoj na internetu pokazalo je da 90% mladih ukazuje na visok nivo govora mržnje na društvenim mrežama, dok 70-89% ukazuje na visok nivo govora mržnje na internet forumima i političkim okupljanjima, u medijima, grafitima ili transparentima u javnom prostoru. 96% mladih svedočilo je zluradim i netolerantnim komentarima u periodu od 3 meseca uoči sprovedenog istraživanja. Komentari mržnje uglavnom su bili bazirani na nacionalnoj, etničkoj, verskoj, religijskoj ili na osnovi seksualne orijentacije ili fizičkog izgleda.²³

Istraživanje sprovedeno 2019. godine u Srbiji o “Nasilju u komunikaciji u Srbiji 2019.” od strane Centra za profesionalizaciju medija i medijsku pismenost (CEPROM), pokazalo je da 8 dnevnih novina i 20 najčitanijih portala u državi dnevno izdaju u proseku 644 članka koji sadrže elemente agresivne komunikacije, govora mržnje i senzacionalizma. Jedan od zaključaka istraživanja jeste da je najopasnija posledica ovakvog izveštavanja sve veća polarizacija u društvu i podela na “nas” i “njih”, što se dešava upravo kao

²² ECRI (2015) Godišnji izveštaj o ECRI aktivnostima u periodu od 1. januara do 31. decembra 2014. dostupan na https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Annual_Reports/Annual%20report%202014.pd

²³ Tena Šimonović Einwalter, “Predstavljanje istraživanja: Govor mržnje među mladima na internetu [Presentation of research results: Hate speech among youth on internet],” Presentation (The Ombudswoman of the Republic of Croatia, September 12, 2019).

posledica nepostojanja kulture dijaloga i istovremenog jačanja različitih oblika ekstremizma.

Većina (56%) mladih na Kosovu na neki način sve vreme ima pristup internetu²⁴ Količina informacija kojoj su mladi ljudi izloženi dnevno putem interneta je izuzetno velika a izvori ovih informacija nisu uvek jasni. Otud, veliki je rizik od lažnih vesti (fejknews) i govora mržnje. Informacije kojima su mladi ljudi izloženi oblikuju njihove stavove, znanje i mišljenja, utiču na njihovo ponašanje u zajednici i društvu u celini.

Helsinški odbor za ljudska prava u Severnoj Makedoniji odgovoran je za platformu na kojoj mladi ljudi mogu da prijave govor mržnje na društvenim mrežama / u medijskim izveštajima, gde u proseku 40 slučajeva mesečno bude registrovano, a mnogi od njih tiču se govora mržnje na osnovu etničke pripadnosti, kao i seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Istraživanje iz 2018. godine iznelo je slučajeve vezane za etničku pripadnost (79 incidenata) i političku afilijaciju (31 incident), koje predstavljaju glavne osnove po kojima se počinjavaju zločini iz mržnje. Trend ovakvih zločina iz mržnje posebno je upadljiv pre i tokom izbora, ili pre nekog važnog političkog događaja u zemlji.

U Albaniji, zakonodavstvo o govoru mržnje, miru i ljudskim pravima u skladu je sa međunarodnim standardima. Međutim, njihova implementacija ostaje izazov. Opasnost govora mržnje prema manjinskim grupama u slučajevima kada je neko targetiran zbog pristupanja nekoj grupi je visok i vodi ozbiljnim slučajevima govora mržnje. Nezavisna medijska komisija je ustanovljena u nekim državama Zapadnog Balkana, što su nezavisni regulatori koji treba da osiguraju da postoji medijski (audio-vizuelni) pluralizam, kao i da postave standarde. Uprkos merama Komisije koja ima odgovarajuće regulative, monitoring i izvršnu moć, i dalje postoje problemi u adresiranju govora mržnje onlajn. Osim u politici i pravdi, odredbe o govoru mržnje takođe igraju važnu ulogu u konstruisanju realnosti i u procesu pomirenja i izgradnji demokratskih vrednosti u postkonfliktnim društvima. Odredbe o govoru mržnje se smatraju visoko prioritarnim, prvim korakom ka nezavisnoj štampi koja igra ključnu ulogu u promociji demokratskih vrednosti u zajednici. Organizacije civilnog društva nedvosmisleno imaju najvažniju ulogu u kreiranju i implementaciji intervencija u govoru mržnje. Mnoge organizacije su organizovale različite aktivnosti na lokalnom ili nacionalnom nivou, koje su uglavnom podrazumevale edukaciju i radionice za mlade i mlade edukatore, promociju postojećih usluga podrške, zagovaranje i promociju važnosti ovog pitanja.

Generacija Z: Novi period pomirenja

²⁴ Friedrich Ebert Stiftung, (2019), Youth Study Kosovo 2018/2019, p.39

U skladu sa različitim međunarodnim vodećim inicijativama i dokumentima (na primer, Berlinski proces, Strategija za Zapadni Balkan), na EU i nacionalnim nivoima, koji se tiču pomirenja, izgradnje mira i antidiskriminacije, mladi su centralni, ključni igrači u novom periodu pomirenja. Kako bi se ovo ostvarilo, moramo imati jasan uvid u to ko su mladi na Zapadnom Balkanu danas i jesu li spremni da preuzmu takvu odgovornost. Još jedno pitanje na koje treba obratiti pažnju jeste da li su ovo upravo mladi koji treba da povedu proces transformacije regiona.

Ovi mladi ljudi pripadaju posleratnim generacijama (rođeni 1995. i nakon, ali prevashodno takozvana Generacija Z, dakle rođeni 2000. i nakon), i predstavljaju najranjiviju grupu u regionu: izloženi masovnim medijima, navikli na zapaljivu retoriku, koja ih lako može gurnuti u potencijalni novi konflikt u bliskoj budućnosti. Ekonomska nestabilnost i migrantska kriza (balkanska migranstska ruta) su novi pokretači ksenofobne retorike i rasta nacionalističkog populizma koji počinje od mržnje prema izbeglicama, ali takođe i otvara stare kutije nedavnih konflikta u regionu. Zahvaljujući digitalnoj eri, mladi žive u nekom obliku paralelne realnosti u kojoj oni, zajedno sa nama odraslima, nisu sigurni šta je istina, šta polu-istina, izmanipulisana informacija, a šta laž! Ukoliko na to dodamo činjenicu da nemamo strukturiran i jasan regionalni odgovor na suočavanje s prošlošću, zbunjenost i ranjivost postratne generacije je još veća.

Opasnosti za nove generacije je potvrđena različitim istraživanjima i trendovima mladih u regionu. Na primer, 37% mladih Crnogoraca diskriminišu druge na osnovu nacionalnog/etničkog porekla; 27% Albanaca iz Severne Makedonije nemaju prijatelje Makedonce; dok 32% Makedonaca nema prijatelje koji su Albanci iz Severne Makedonije. Postoji velika etnička distanca među Srbima i Albancima na jugu Srbije, dok 70% Srba smatra da nikada ne bi stupilo u brak sa osobom albanske nacionalnosti (Besic 2017, Ademovic 2016, CESID 2016, Milosavljevic 2011), itd. Interesantna društvena distanca i predrasude mladih iz zemalja bivše Jugoslavije vezane za Albance su takođe vidljivi. Sudeći po skorašnjim regionalnim istraživanjima FES, 29% mladih ispitanika iz regiona se boji rata u regionu.

U regionu, mladi koji žive van glavnih gradova više su podložni populističkoj retorici. Etnička distanca je veća u manjim i izolovanim zajednicama, i ne postoji dovoljno omladinskih programa koji se bave pomirenjem ili promovišu interkulturalno učenje i pismenost u tim manjim zajednicama (Ademovic, 2016). Poverenje je nisko i u opadanju prema institucijama koje su odgovorne za sprovođenje demokratije, a učešće mladih u političkom i društvenom životu takođe je sve niže (Lavric, 2019).

Preovlađujuće rešenje za probleme gorenavedenih statistika je povećanje učešća mladih u političkom, društvenom, ekonomskom i kulturnom životu. Nivoi uticaja,

tolerancije i interkulturalne pismenosti moraju se povećati kako bi se održali dobrosusedski odnosi i saradnja zarad zajedničkog dobra. Ovo nije lak zadatak budući da u regionu Zapadnog Balkana svedočimo neprihvatljivo niskom nivou političkog i društvenog učešća mladih. Prema istraživanju FES iz 2019. godine, više od 90% mladih ne učestvuje u društvenom životu i volonterskim aktivnostima. U poređenju sa prethodnim ciklusom istraživanja iz 2008., volontiranje generalno je u opadanju u većini zemalja ZB, a ovi rezultati su uznemirujući imajući u vidu “važnost društvenog učešća za izgradnju poverenja, građanskih vrednosti i doprinosa demokratskom društvu”.

Ako takođe uzmemo u obzir činjenicu da tema pomirenja i interkulturalnog dijaloga nije “in” među mladim generacijama, da postoji vidljiv porast nacionalizma preko patriotizma u regionu, onda imamo ozbiljnu situaciju u kojoj je omladina izložena i lako na nju utiču masovni mediji i njihova zapaljiva retorika sa narativima autoritarnih lidera da je mir u regionu “na tankom ledu” a budućnost neizvesna (Lavric, 2019)²⁵

Omladinski rad, učešće mladih i edukacija izgradnje mira za stabilnost i zajedničku budućnost u miru

Jedan od glavnih problema mladih jeste isključenost iz društvenog i političkog života, što znači da je učešće mladih ljudi u politici, donošenju odluka i društvenoj promeni na niskom nivou. Manjak učešća takođe znači i da njihove perspektive i potrebe neće biti uključene u proces donošenja odluka i primene politika.

Mladi igraju ključnu ulogu u procesu pomirenja i funkcionišu kao transformativna snaga u postkonfliktnim društvima koja su često određena kontinuiranim nepoverenjem, sumnjom, zamerama i segregacijom.²⁶ U Severnoj Makedoniji kvalitet odnosa među mladim ljudima različitog etničkog porekla u formalnom i neformalnom obrazovanju je i dalje na niskom nivou, imajući u vidu da ne postoji sistemsko uključivanje nacionalnih i lokalnih vlasti koje su zadužene za politike obrazovanja, vođenje škola, učitelja i svih studenata u međuetničkim aktivnostima, uključujući i one koji imaju predrasude prema drugim zajednicama.

U BiH, nema zajedničkog kurikulumu na temu zajedničke prošlosti, niti jedinstvene verzije istorije i uzroka rata, broja žrtava, niti zajedničke vizije koja bi omogućila da takav kurikulum bude stvoren. Jedan od glavnih razloga za nedostatak zajedničkog kurikulumu je to što političke partije teže da zadrže moć, koristeći nacionalističku retoriku (Pejanovic 2017). Imajući u vidu da obrazovanje u BiH nije “nacionalno pitanje”

²⁵ Youth Study South East Europe 2018 / 2019 – Friedrich Ebert Stiftung

²⁶<https://policyblog.uni-graz.at/2019/08/kosovo-these-days-empowering-youth-in-the-reconciliation-process/>

već se odluke donose na nivou administrativnih jedinica (entiteta i kantona) koje uglavnom vode etnički homogene političke strukture, nažalost moramo zaključiti da škole postaju novo polje konflikta, koristeći nove metode da uče mlade podelama, iracionalnom strahu i nepoverenju prema komšijama (Letic, 2015)²⁷

Omladinski rad je značajno doprineo evropskom procesu integracije negovanjem aktivnog učešća mladih i društvene, građanske, obrazovne, kulturne različitosti, učešća mladih u demokratskim procesima i doprinosima razvoja omladinskih politika. Programi poput Erasmus+, Mladi u akciji, kao i strukturna podrška mreže SALTO resurs centara i nacionalnih agencija nudili su podršku dugi niz godina, tako što su omogućavali mladim ljudima i omladinskim radnicima mobilnost i obrazovanje širom Evrope, promovisali fundamentalne evropske vrednosti i gajili kulturu diskusije i prihvatanja različitosti, ali i osnaživanja mladih da aktivno učestvuju u donošenju odluka. Mladi su prepoznati kao osobena društvena grupa relevantnih aktera u procesu pomirenja i izgradnje mira.

Kakav pristup menja stvari? Ko donosi promene?

Glavni zaključci sa terena pokazuju da, uprkos postojanju različitih zakonskih dokumenata i čak donekle i njihova implementacija, i dalje živimo u nepromenjenom stanju što se pomirenja tiče. Pored toga, zbog različitih socio-ekonomskih faktora, ksenofobija i govor mržnje su u regionu u porastu a zakonske odredbe se ne pokazuju dovoljno efektivnim. Obrazovanje u izgradnji mira i pomirenju, kao i interkulturalno učenje, kritičko mišljenje i građansko obrazovanje, smatraju se najvažnijim stubovima za izgradnju dugoročnog mira i stabilnosti u regionu. Međutim, formalno obrazovanje nije dovoljno otvoreno ka različitim perspektivama istorijskih narativa i obrazovanju izgradnje mira, dok je neformalno obrazovanje nedovoljno rasprostranjeno za sistemsku promenu. Kroz međunarodne i nacionalne politike, omladina se smatra predvodnikom u novom valu pomirenja. Sa druge strane, oni se suočavaju sa malim učešćem, a vidi se i nedovoljna zainteresovanost za temu, dok su takođe veoma podložni etnocentričnoj retorici i obrazovanju koje je jednosmerno i jednoobrazno.

Organizacije civilnog društva imaju ključnu ulogu u oba pristupa, odozdo na gore i odozgo na dole. U prvom slučaju, OCD treba da utiču na politike kroz akcije zagovaranja i aktivno učešće u političkim procesima. U drugom slučaju, pristup odozdo na gore bitan za podršku obrazovanja mladih generacija za izgradnju mira i aktivno učešće u društvu, ciljano ka učešću mladih i interesovanju za temu. U tom smislu, omladinske organizacije koje mogu da predstavljaju glas omladine moraju da igraju

²⁷ Zašto je važno izučavati tranzicijsku pravdu u procesima formalnog obrazovanja, Aleksandra Letić, 2015.

ključnu ulogu u procesu vođenja otvorenog dijaloga i konsultacije sa omladinom koju predstavljaju.

Preporuke

1. Finansijska podrška omladinskim grupama i OCD koje vode mladi na lokalnu, na primer kroz podršku omladinskim mrežama za izgradnju mira, ili negovanjem lokalnog učešća mladih. Ovo bi trebalo da podrazumeva fleksibilne strukture finansija koje su neophodne da bi se izgradila održivost organizacija na lokalnu. Učešće mladih u procesu izgradnje mira u široj perspektivi može biti osigurano kroz umetnost, kulturu, turizam, sport ili izlaganje omladine različitosti kao i promociju interkulturalnog razumevanja kroz inovativne pristupe.
2. Uspostavljanje čvrste mreže sa drugim OCD i državnim institucijama za borbu sa ovim problemima značajno doprinosi izgradnji socijalnog kapitala, poverenja, razmeni znanja i stručnosti među različitim akterima tako što značajno povećava vidljivost i uticaj ovakvih intervencija. Ovo podrazumeva organizaciju konferencija, platformi i zajedničkih resursa za upotrebu različitih aktera. Dalje, mapiranje primera dobre prakse, alata i metoda predstavlja savršen primer ovakvih resursa i treba da bude aktivno deljeno sa svim relevantnim akterima, kao i javno dostupno.
3. Poboljšanje procesa pomirenja i govora mržnje postavlja suštinsko pitanje vezano za obrazovni sistem koji bi promovisao kulturu demokratije i kritičkog mišljenja, kao i objektivno uveo mlade u ova pitanja. Uključivanje mladih generacija u obrazovanje koje promoviše ljudska prava, toleranciju, interkulturalni dijalog među mladim ljudima i pokazuje koliko trenutni sistem mora da promeni fokus i metode tako što će preporučiti obavezno obrazovanje o ljudskim pravima u svim obrazovnim planovima i programima, sa posebnim osvrtom na jednakost i antidiskriminaciju.²⁸
4. Što se tiče formulisanja i primene intervencija, mladi treba da budu uključeni u procese kao što su formulacija strateških dokumenata i ciljeva intervencije, razvoj metoda i alata, implementacija aktivnosti. Omladinsko učešće u različitim aspektima intervencije ne doprinosi samo društvenoj relevantnosti i efektivnosti intervencije, već i direktno ciljevima te intervencije, uključujući i razvoj različitih sposobnosti i kompetencija, osnaživanje, inkluziju, učešće ili osećaj važnosti unutar intervencije.
5. Pomirenje zahteva političku volju, zajedničko vođstvo, izgradnju poverenja, odgovornost i transparentnost, kao i značajno ulaganje resursa. Prepoznavanjem kapaciteta mladih i podrškom u nastojanjima da se izgrade inkluzivna i pluralistička društva, oni mogu doneti pozitivne doprinose. Pomirenje zahteva

²⁸ ECRI, "Izveštaj o Hrvatskoj (peti ciklus monitoringa)."

održivo javno obrazovanje i dijalog, uključivanje mladih u proces obrazovanja koji podržava ljude da bolje razumeju kulturu i da komuniciraju sa ljudima iz drugačijih kultura.

6. Poboljšanje obrazovanja i podizanje svesti o onlajn govoru mržnje. Obrazovanje i podizanje svesti su esencijalni kao polazna tačka. Oni koji su naročito pogođeni govorom mržnje moraju biti svesni da to mogu i treba da prijave, a treba i da budu motivisani da to učine.
7. Poboljšanje regionalne i međunarodne saradnje u polju omladinskih politika. Organizacija regionalnih inicijativa koje bi gajile kulturu saradnje u polju omladinskih politika i promovisale učešće mladih žena i muškaraca u raznim programima i projektima regionalne i međunarodne saradnje u oblasti omladinskih politika.
8. Razvoj komunikacije i saradnje programa različitih društvenih grupa kojima mladi pripadaju podrškom vršnjačke edukacije i interkulturalnih programa koji promovišu toleranciju, razumevanje i antidiskriminaciju i koji iniciraju modele integrativnih informacija koji prikazuju manjine kao deo širih društvenih grupa umesto da ih izoluju.
9. Zemlje Zapadnog Balkana treba da ulažu više u svoje mlađe generacije kao buduće građane Evropske Unije i ponude im perspektivne budućnosti. Uspešne inicijative do sada razvijane treba da budu produbljene.
10. Razvoj regionalne omladinske strategije / politike koja adresira probleme mira i pomirenja na osnovu specifičnih potreba koje su prepoznate od strane društvenih aktera, kao i u praksi i iskustvu drugih zemalja.